IQRO JURNALI , IQRO JOURNAL, ИКРО ЖУРНАЛИ
ISSN:2181-4341| wordlyknowledge.uz/index.php/iqro
Volume 22 Issue 01 IYUN 2026

MAHALLIY BUDJETLARNING IJTIMOIY SOHADA BARQAROR RIVOJLANISHIGA TA'SIRI

Fayzulloyev Ozodbek Rustamjon o'g'li
O'zbekiston Respublikasi

Bank-moliya akademiyasi magistranti

Email: ozodbekfayzulloyev24@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur maqolada mahalliy budjetlarning ijtimoiy sohada barqaror rivojlanishga ta'siri tahlil qilinadi. Mahalliy budjetlar hududlarda ta'lim, sog'liqni saqlash, ijtimoiy himoya, madaniyat, sport va kommunal infratuzilmani moliyalashtirish orqali aholining turmush darajasini oshirishda muhim moliyaviy mexanizm hisoblanadi. Maqolada O'zbekiston Respublikasida 2024–2025-yillar davomida mahalliy budjet daromadlari va xarajatlari, ijtimoiy xarajatlarning ulushi hamda hududlar kesimidagi budjetlararo transfertlarning ijtimoiy barqarorlikka ta'siri real statistik ma'lumotlar asosida yoritiladi.

Kalit so'zlar: mahalliy budjet, ijtimoiy soha, barqaror rivojlanish, budjetlararo transfert, ijtimoiy xarajatlar, hududiy moliya, ta'lim, sog'liqni saqlash, ijtimoiy himoya.

Abstract. This article analyzes the impact of local budgets on sustainable development in the social sphere. Local budgets serve as an important financial mechanism for improving the quality of life by financing education, healthcare, social protection, culture, sports and local infrastructure. The article examines the dynamics of local budget revenues and expenditures, the share of social spending and the role of interbudgetary transfers in supporting social stability in Uzbekistan based on recent official data for 2024–2025.

Keywords: local budget, social sphere, sustainable development, interbudgetary transfer, social expenditures, regional finance, education, healthcare, social protection.

Kirish

Jahon amaliyotida mahalliy budjetlar hududiy rivojlanishning moliyaviy asosi sifatida qaraladi. Chunki aholiga eng yaqin bo'lgan davlat xizmatlari — maktabgacha va umumiy ta'lim, birlamchi tibbiy yordam, ijtimoiy yordam, ichki yo'llar, obodonlashtirish hamda kommunal infratuzilma — bevosita mahalliy darajada moliyalashtiriladi. Shu sababli mahalliy budjetlarning barqarorligi ijtimoiy sohaning uzluksiz ishlashi va aholining hayot sifati bilan chambarchas bog'liq.

O'zbekiston Respublikasida so'nggi yillarda budjet tizimini ochiqlashtirish, hududlarning daromad bazasini mustahkamlash va ijtimoiy xarajatlarni natijadorlikka yo'naltirish bo'yicha izchil islohotlar olib borilmoqda. 2025-yil uchun Davlat budjeti to'g'risidagi qonunda davlat budjeti xarajatlari 290,4 trln so'm, konsolidatsiyalashgan budjet xarajatlari esa 480,5 trln so'm miqdorida belgilangan. Bu yirik resurslar tarkibida ijtimoiy soha ustuvor yo'nalishlardan biri bo'lib qolmoqda.

Mahalliy budjetlarning ijtimoiy sohadagi ahamiyati ayniqsa hududlar o'rtasidagi iqtisodiy imkoniyatlar farqlanganda yaqqol namoyon bo'ladi. Daromad salohiyati past bo'lgan hududlar uchun budjetlararo transfertlar ijtimoiy xizmatlarning minimal standartlarini ta'minlash,

maktablar va tibbiyot muassasalarining joriy xarajatlarini qoplash hamda aholining zaif qatlamlarini qo‘llab-quvvatlashda muhim vosita hisoblanadi.

Adabiyotlar sharhi

Mahalliy moliya va fiskal markazsizlashuv masalalari ko‘plab xorijiy va mahalliy olimlar tomonidan o‘rganilgan. Oatesning fiskal federalizm nazariyasida mahalliy hokimiyatlar aholining ehtiyojlarini markaziy boshqaruvga nisbatan aniqroq bilishi va shu sababli ijtimoiy xizmatlarni samaraliroq taqsimlashi mumkinligi asoslab berilgan.

Musgrave davlat moliyasining taqsimlash, qayta taqsimlash va barqarorlashtirish funksiyalarini ajratib ko‘rsatib, budjet xarajatlari ijtimoiy tenglikni ta’minlashda muhim rol o‘ynashini ta’kidlaydi. Ushbu yondashuv mahalliy budjetlarning ijtimoiy himoya va hududiy tenglikni qo‘llab-quvvatlashdagi ahamiyatini tushuntirishga xizmat qiladi.

Jahon banki va Xalqaro valyuta jamg‘armasi hisobotlarida mahalliy budjetlar shaffofligi, natijaga yo‘naltirilgan budjetlashtirish va fuqarolar ishtirokini kengaytirish ijtimoiy xizmatlar sifatini oshirishi qayd etiladi. Ayniqsa ta’lim va sog‘liqni saqlash xarajatlarining samarali rejalashtirilishi inson kapitali rivojlanishiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi.

Mahalliy tadqiqotchilar tomonidan O‘zbekistonda mahalliy budjetlar daromad bazasini kengaytirish, hududiy moliyaviy mustaqillikni oshirish va budjetlararo munosabatlarni takomillashtirish masalalari keng yoritilgan. Ularning fikricha, mahalliy budjetlar nafaqat xarajatlarni moliyalashtirish manbai, balki hududiy ijtimoiy-iqtisodiy siyosatni amalga oshirishning asosiy vositasidir.

Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, mavjud ilmiy ishlarda mahalliy budjetlarning umumiy moliyaviy barqarorligi ko‘proq o‘rganilgan bo‘lsa-da, ularning ijtimoiy sohada barqaror rivojlanishga ta’sirini real oxirgi statistik ko‘rsatkichlar asosida baholash masalasi yanada chuqur tadqiq etishni talab qiladi.

Asosiy qism va tahliliy natijalar

Mahalliy budjetlar ijtimoiy sohani moliyalashtirishda bir nechta asosiy vazifani bajaradi. Birinchidan, ular aholiga yaqin xizmatlarni uzluksiz moliyalashtiradi. Ikkinchidan, hududlar o‘rtasidagi ijtimoiy tafovutlarni kamaytirishga yordam beradi. Uchinchidan, ijtimoiy infratuzilmani rivojlantirish orqali uzoq muddatli barqaror o‘sish uchun inson kapitalini shakllantiradi.

O‘zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligi ma’lumotlariga ko‘ra, 2025-yilning I choragida mahalliy budjetlar daromadlari 15,7 trln so‘mni, xarajatlari esa 22,2 trln so‘mni tashkil etgan. 2024-yilning I choragida ushbu ko‘rsatkichlar mos ravishda 12,9 trln so‘m va 18,4 trln so‘m bo‘lgan. Demak, bir yil ichida mahalliy budjetlar daromadlari ham, xarajatlari ham sezilarli oshgan.

Ijtimoiy xarajatlar mahalliy budjet xarajatlarining eng yirik qismini tashkil etadi. 2025-yil I choragida mahalliy budjetlarning ijtimoiy xarajatlari 13 524,8 mlrd so‘mga yetgan bo‘lib, 2024-yil I choragidagi 11 792,2 mlrd so‘mga nisbatan 1 732,6 mlrd so‘mga ko‘pdir. Bu o‘sish ta’lim, sog‘liqni saqlash va ijtimoiy himoya kabi yo‘nalishlarning mahalliy moliyada ustuvorligini ko‘rsatadi.

Mahalliy budjetlarning ijtimoiy sohadagi ta’sirini baholashda quyidagi ko‘rsatkichlardan foydalanish maqsadga muvofiq:

– mahalliy budjet daromadlari hajmi;

– mahalliy budjet xarajatlari hajmi;

– ijtimoiy xarajatlar hajmi va jami xarajatlardagi ulushi;
– budjetlararo transfertlar hajmi;
– ta’lim va sog‘liqni saqlash muassasalarining moliyalashtirilish darajasi;
– aholiga ko‘rsatilayotgan ijtimoiy xizmatlar sifati va qamrovi.

2025-yil I yarim yillik yakunlariga ko‘ra, Davlat budjeti jami xarajatlari 173,3 trln so‘mni, shundan ijtimoiy sohalarga yo‘naltirilgan xarajatlar 86,2 trln so‘mni tashkil etgan. Bu ko‘rsatkich mamlakat budjet siyosatida ijtimoiy yo‘naltirilganlik saqlanib qolayotganini tasdiqlaydi. Mahalliy budjetlar esa ushbu umumiy siyosatni hududlar darajasida amalga oshirishning asosiy moliyaviy kanali bo‘lib xizmat qiladi.

Biroq mahalliy budjetlar imkoniyatlari barcha hududlarda bir xil emas. Ayrim hududlarda daromad bazasining nisbatan pastligi ijtimoiy xarajatlarni o‘z mablag‘lari hisobidan to‘liq qoplash imkonini cheklaydi. Shu sababli tartibga soluvchi budjetlararo transfertlar ijtimoiy xizmatlarning uzluksizligini ta’minlashda muhim ahamiyatga ega.

Shu bilan birga, mahalliy budjetlarning ijtimoiy sohadagi samaradorligi nafaqat ajratilayotgan mablag‘lar hajmiga, balki ularning maqsadli, shaffof va natijador yo‘naltirilishiga ham bog‘liqdir. Hududlarda ta’lim, sog‘liqni saqlash, ijtimoiy himoya va kommunal xizmatlarga ajratilgan mablag‘lardan oqilona foydalanish aholining turmush darajasini oshirish, kambag‘allikni qisqartirish hamda hududlar o‘rtasidagi ijtimoiy tafovutlarni kamaytirishga xizmat qiladi.

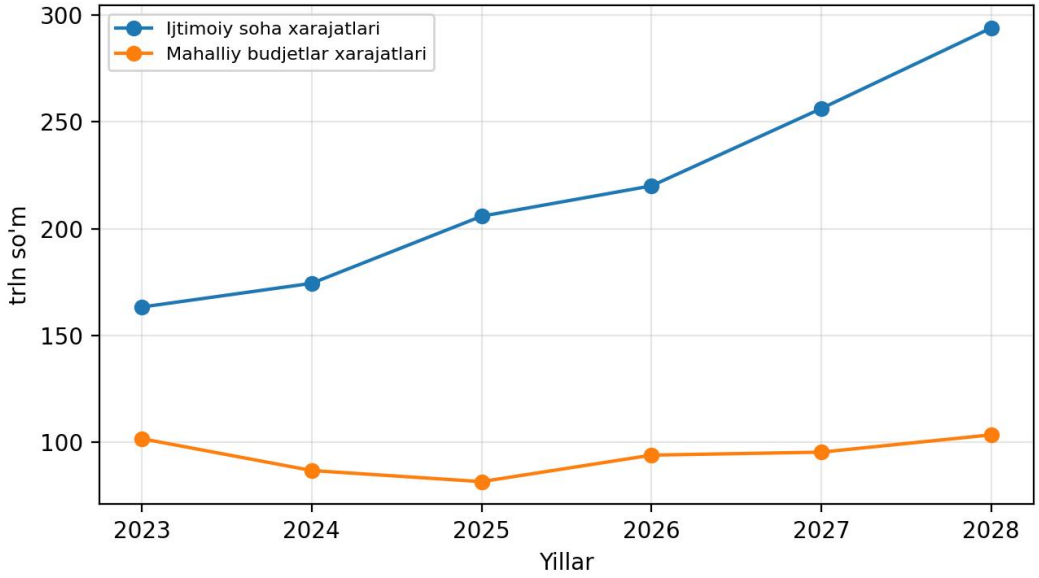
1-jadval.

Mahalliy budjetlarning ijtimoiy soha xarajatlari va barqaror rivojlanish ko‘rsatkichlari (2024–2025-yillar I chorak)

Ko‘rsatkichlar	2024-yil I chorak	2025-yil I chorak	O‘zgarish
Mahalliy budjet daromadlari (trln so‘m)	12,9	15,7	+2,8 trln so‘m
Mahalliy budjet xarajatlari (trln so‘m)	18,4	22,2	+3,8 trln so‘m
Ijtimoiy xarajatlar (mlrd so‘m)	11 792,2	13 524,8	+1 732,6 mlrd so‘m
Iqtisodiy xarajatlar (mlrd so‘m)	2 693,1	2 999,4	+306,3 mlrd so‘m
Investitsiya xarajatlari (mlrd so‘m)	1 126,3	2 246,7	+1 120,4 mlrd so‘m
Ijtimoiy xarajatlarning jami mahalliy xarajatlardagi ulushi (%)	64,1	60,9	–3,2 foiz punkt

Manba: *O‘zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligining 2025-yil I chorak mahalliy budjetlar ijrosi bo‘yicha ochiq ma’lumotlari, OpenBudget portali va 2025-yil uchun Davlat budjeti to‘g‘risidagi Qonun ma’lumotlari asosida muallif tomonidan tuzilgan.*

Jadval ma’lumotlari tahlili shuni ko‘rsatadiki, mahalliy budjetlarning ijtimoiy xarajatlari 2025-yil I choragida ham eng yirik yo‘nalish bo‘lib qolgan. Xarajatlarning umumiy hajmi o‘sishi ijtimoiy xizmatlarga talab ortib borayotganini, investitsiya xarajatlarining ko‘payishi esa hududlarda ijtimoiy infratuzilmani yangilash va rivojlantirish zarurati kuchayayotganini ko‘rsatadi. Ijtimoiy xarajatlar ulushining nisbatan pasayishi esa boshqa yo‘nalishlar, ayniqsa investitsiya xarajatlari tezroq o‘sgani bilan izohlanadi. Shu bilan birga, bunday tarkibiy o‘zgarishlar mahalliy budjet xarajatlarini rejalashtirishda ustuvor yo‘nalishlarni aniq belgilash, mavjud mablag‘larni aholining eng muhim ehtiyojlariga yo‘naltirish hamda xarajatlar samaradorligini doimiy baholab borish zarurligini ko‘rsatadi. Ayniqsa, ta’lim, sog‘liqni saqlash va ijtimoiy himoya tizimlariga ajratilayotgan mablag‘larning natijadorligi hududlarda aholining turmush sifati, bandlik darajasi va ijtimoiy barqarorlikka bevosita ta’sir

ko‘rsatadi.

1-rasm. 2024–2025-yillar I choragida mahalliy budjet xarajatlari tarkibida ijtimoiy xarajatlar dinamikasi

Manba: *O‘zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligining mahalliy budjetlar 2025-yil I chorak dastlabki ijrosi to‘g‘risidagi ochiq ma’lumotlari asosida muallif tomonidan tuzilgan.*

Diagramma ma’lumotlari ijtimoiy xarajatlarning 2024-yil I choragidagi 11,8 trln so‘mdan 2025-yil I choragida 13,5 trln so‘mga oshganini ko‘rsatadi. Bu o‘sish mahalliy budjetlarning ta’lim, sog‘liqni saqlash va ijtimoiy himoya tizimlarini moliyalashtirishdagi ahamiyati ortib borayotganidan dalolat beradi. Shu bilan birga, mahalliy xarajatlarning umumiy hajmi ham 18,4 trln so‘mdan 22,2 trln so‘mga yetgani hududiy ijtimoiy-iqtisodiy vazifalar ko‘lami kengayayotganini bildiradi. Mazkur holat hududlarda aholiga ko‘rsatiladigan ijtimoiy xizmatlar sifati va qamrovini oshirish, ijtimoiy infratuzilmani rivojlantirish hamda mahalliy boshqaruv organlari zimmasidagi moliyaviy mas’uliyatning kuchayib borayotganini anglatadi. Natijada mahalliy budjet mablag‘laridan samarali foydalanish, xarajatlarni ustuvor yo‘nalishlar bo‘yicha rejalashtirish va budjet intizomini kuchaytirish ijtimoiy sohada barqaror rivojlanishni ta’minlashning muhim shartiga aylanmoqda.

Xulosa

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, mahalliy budjetlar ijtimoiy sohada barqaror rivojlanishni ta’minlashning asosiy moliyaviy mexanizmlaridan biridir. Mahalliy budjetlar orqali ta’lim, sog‘liqni saqlash, ijtimoiy himoya, madaniyat, sport va hududiy infratuzilma xarajatlari

moliyalashtiriladi. Bu esa aholining turmush darajasi, inson kapitali va hududlar o‘rtasidagi ijtimoiy tenglikka bevosita ta’sir ko‘rsatadi.

2024–2025-yillar I chorak ma’lumotlari mahalliy budjetlar xarajatlari va ijtimoiy xarajatlarning o‘sib borayotganini ko‘rsatadi. Xususan, ijtimoiy xarajatlar 11 792,2 mlrd so‘mdan 13 524,8 mlrd so‘mga oshgan. Bu mahalliy moliya tizimida ijtimoiy yo‘naltirilganlik saqlanib qolayotganini tasdiqlaydi.

Shu bilan birga, mahalliy budjetlarning ijtimoiy sohadagi samaradorligi faqat mablag‘ hajmiga emas, balki xarajatlarning natijadorligi, ochiqligi va aholining real ehtiyojlariga mos rejalashtirilishiga ham bog‘liq. Budjetlararo transfertlar hududlar moliyaviy imkoniyatlari o‘rtasidagi tafovutni kamaytirib, ijtimoiy xizmatlarning barqarorligini ta’minlashda muhim ahamiyatga ega.

Tadqiqot natijalaridan kelib chiqib quyidagi takliflar ishlab chiqildi:

– mahalliy budjetlarning daromad bazasini kengaytirish;

– ijtimoiy xarajatlarni natijaga yo‘naltirilgan indikatorlar asosida rejalashtirish;

– ta’lim va sog‘liqni saqlash muassasalarini moliyalashtirishda hududiy ehtiyojlarni chuqur hisobga olish;

– budjetlararo transfertlarni adolatli va shaffof mezonlar asosida taqsimlash;

– “Ochiq budjet” tizimi orqali jamoatchilik nazoratini kuchaytirish.

Takliflar:

- Mazkur tadqiqot natijalaridan kelib chiqib, mahalliy budjetlarning ijtimoiy sohada barqaror rivojlanishga ta’sirini kuchaytirish maqsadida quyidagi takliflarni amalga oshirish maqsadga muvofiq deb hisoblanadi:
- Mahalliy budjet daromadlarini mustahkamlash. Hududlarda soliq bazasini kengaytirish, kichik biznes va xizmatlar sohasini rivojlantirish orqali mahalliy budjetlarning o‘z daromadlari ulushini oshirish zarur.
- Ijtimoiy xarajatlarni natijadorlik asosida rejalashtirish. Har bir maktab, tibbiyot muassasasi yoki ijtimoiy dastur bo‘yicha aniq natija indikatorlari belgilanishi lozim. Bu mablag‘larning samarali sarflanishini kuchaytiradi.
- Budjetlararo transfertlar tizimini takomillashtirish. Daromad salohiyati past hududlarga transfertlar ajratishda aholi soni, kambag‘allik darajasi, ijtimoiy infratuzilma holati va xizmatlarga talab darajasi inobatga olinishi kerak.
- Ochiqlik va jamoatchilik nazoratini kengaytirish. Mahalliy budjet loyihalari, ijrosi va xarajatlar natijalari bo‘yicha ma’lumotlar aholiga sodda va tushunarli shaklda e’lon qilinishi zarur.
- “Tashabbusli budjet” mexanizmini yanada rivojlantirish. Aholining mahalliy muammolarni hal qilishda bevosita ishtirokini kengaytirish ijtimoiy infratuzilma loyihalarining manzilliligini oshiradi.
- Raqamli monitoring tizimlarini joriy etish. Mahalliy budjet mablag‘larining taqsimlanishi va ijrosini real vaqt rejimida kuzatish korrupsiya xavfini kamaytiradi va xarajatlar intizomini kuchaytiradi.
- Ijtimoiy infratuzilmaga investitsiyalarni ko‘paytirish. Maktab, bog‘cha, poliklinika, ichki yo‘l va ichimlik suvi obyektlarini modernizatsiya qilish hududlarda yashash sifatini oshiradi.

Ushbu takliflarning amaliyotga joriy etilishi mahalliy budjetlarning moliyaviy barqarorligini mustahkamlash, ijtimoiy sohada xizmatlar sifatini yaxshilash va hududlar o‘rtasidagi rivojlanish tafovutlarini kamaytirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasining 2024-yil 24-dekabrdagi O‘RQ–1011-son Qonuni. “2025-yil uchun O‘zbekiston Respublikasining Davlat budjeti to‘g‘risida”.
2. O‘zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligi. O‘zbekiston Respublikasi mahalliy budjetlarining 2025-yil I chorak dastlabki ijrosi to‘g‘risida ochiq ma’lumotlar.
3. O‘zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligi. Davlat budjeti xarajatlarining 2025-yil I yarim yillik ijrosi to‘g‘risida ma’lumot.
4. O‘zbekiston Respublikasi OpenBudget portali. Davlat va mahalliy budjetlar ijrosi bo‘yicha ochiq ma’lumotlar, 2025.
5. O‘zbekiston Respublikasi Budjet kodeksi. Toshkent, amaldagi tahrir.
6. Oates W.E. Fiscal Federalism. New York: Harcourt Brace Jovanovich, 1972.
7. Musgrave R.A., Musgrave P.B. Public Finance in Theory and Practice. New York: McGraw-Hill, 1989.
8. World Bank. Public Expenditure Review: Fiscal Policy and Social Sector Spending. Washington, D.C., 2024.
9. International Monetary Fund. Fiscal Monitor: Fiscal Policy and Sustainable Development. Washington, D.C., 2024.
10. Bahl R., Bird R. Fiscal Decentralization and Local Finance in Developing Countries. Cheltenham: Edward Elgar, 2018.